

Pravo i pravda na vlasti: konzervativna revolucija u Poljskoj

Šarušić, Antea

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:114:659914>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-04**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Antea Šarušić

**PRAVO I PRAVDA NA VLASTI: KONZERVATIVNA
REVOLUCIJA U POLJSKOJ**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2017.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

**PRAVO I PRAVDA NA VLASTI: KONZERVATIVNA REVOLUCIJA U
POLJSKOJ**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc.dr.sc. Davor Boban
Studentica: Antea Šarušić

Zagreb
lipanj, 2017.

Izjavljujem da sam diplomski rad, *Pravo i pravda na vlasti: konzervativna revolucija u Poljskoj*, koji sam predala na ocjenu mentoru doc. dr. sc. Davoru Bobanu, napisala samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekla ECTS-bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivala etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Antea Šarušić

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. PRAVO I PRAVDA – NASTANAK I POLITIČKI PUT STRANKE	3
3. UNUTARNJA POLITIKA POLJSKE POD VLAŠĆU STRANKE PRAVO I PRAVDA	11
3.1. PiS i Crkva	13
3.2. PiS i neovisnost sudova	15
3.3. PiS i sloboda medija	16
3.4. PiS i prava žena	17
3.5. PiS i LGBT zajednica	18
4. VANJSKA POLITIKA POLJSKE ZA VRIJEME VLASTI STRANKE PRAVO I PRAVDA	22
5. ZAKLJUČAK	29
 Literatura	 31
 Sažetak	 36

1. UVOD

Konzervativne stranke u Europi već neko vrijeme plijene pozornost svojim izbornim uspjesima i stranačkim programima. Poljska je jedan od primjera zemlje s konzervativnom strankom na vlasti, a njen prvi dolazak i kasniji povratak na vlast s radikalnim potezima koje povlači može se promatrati kao fenomen konzervativne revolucije. Među zemljama s konzervativnom vlašću postoji razlika između zapadnih i srednjoeuropskih zemalja tj. onih koje su imale komunističko razdoblje u svojoj povijesti. Analiza politike stranke Pravo i pravda (Prawo i Sprawiedliwość, PiS) može ukazati na specifičnosti poljske situacije i okruženja Srednje Europe i na neke karakteristike politike desnih, konzervativnih stranaka u Europi općenito.

Tema ovog diplomskog rada je stranka PiS u kontekstu konzervativne revolucije u Poljskoj. Svrha rada je prikazati djelovanje i vladavinu PiS-a s obzirom na autoritarne elemente i odnos prema vladavini prava, a posebno u kontekstu procesa globalizacije i odnosa s Europskom unijom.

Istraživačko pitanje na koje će se pokušati naći odgovor jest „Je li politika stranke Pravo i pravda ugrozila demokraciju u Poljskoj?“ Osnovna hipoteza koju će rad pokušati potvrditi jest da PiS kao vladajuća stranka ugrožava vladavinu prava tj. ustavnost poretka, a posljedično i sva ostala prava u zemlji. Pomoćna hipoteza rada jest da postoji razlika između konzervativnih vlasti u srednjoeuropskim zemljama u kojima je demokracija uspostavljena u relativno novije vrijeme i u zapadnim zemljama u kojima demokratski sustav ima dugu tradiciju.

U radu će se, u prvom dijelu, opisati politički angažman braće Kaczyński i put stranke Pravo i pravda do njihovog posljednjeg dolaska na vlast. S tim ciljem osvrnut će se na početne ideje braće Kaczyński i njihova aktivnost do osnivanja stranke, ukratko predstaviti izborne okolnosti na svakim od parlamentarnih izbora, glavni izborni kandidati, izborni rezultati stranke i izborni pobjednici ili gubitnici, posljedične koalicije i prelasci stranke iz oporbe na vlast, i obrnuto.

Drugi dio rada bavit će se mjerama koje je stranka provela ili koje nastoji provesti u Poljskoj kao vladajuća stranka u razdoblju od 2015., ali i u razdoblju od 2005. do 2007. godine. Kako bi se pronašao konačan odgovor na istraživačko pitanje, treba se osvrnuti na ustroj vlasti u Poljskoj, o ulozi koju Crkva ima u vlasti i u društvenom životu Poljske te o drugim mjerama koje su posebno označile vlast te stranke i izazvale reakcije domaće javnosti, a neke i šire. Jedan od karakterističnih koraka stranke kao vlasti jesu njen upliv u

funkcioniranje sudbene vlasti i kontrola medija, što zapravo znači ograničavanje slobode medija. Najjaču reakciju međunarodne i domaće javnosti ipak su izazvale mjere vezane za ograničavanje ljudskih prava i sloboda poput prava i jednakosti na temelju rodne i spolne pripadnosti i orijentacije. Zbog toga će se jedan dio rada izdvojeno posvetiti opisu statusa prava žena i prava pripadnika LGBT zajednice.

Stav domaće javnosti o aktualnoj vlasti posebno je važan kao stav izbornog tijela na budućim izborima i kao važan element odgovora na istraživačko pitanje, pa rezultati istraživanja javnog mišljenja o situaciji u Poljskoj katkad mogu reći najviše o aktualnoj vladi u zemlji.

U posljednjem dijelu rada biti će tematizirana vanjska politika Poljske pod vlašću PiS-a. S obzirom na istraživačko pitanje i postavljenu hipotezu, jedan dio rada će se osvrnuti na međunarodne odnose u kojima je izražen nacionalizam kao bitan element konzervativne politike PiS-a. Važniji dio toga poglavlja bavit će se poljskom politikom naspram Europske unije i njenim reakcijama na vlast u Poljskoj koje su izravno vezane za istraživačko pitanje tj. za očuvanje demokracije.

2. PRAVO I PRAVDA – NASTANAK I POLITIČKI PUT STRANKE

PIS je simbol više političkih pojava u novijoj srednjoeuropskoj te općenito europskoj političkoj stvarnosti. U ovomu radu ima ulogu primjera konzervativne stranke koja je svojim dolaskom na vlast označila jednu konzervativnu revoluciju. Ona se može promatrati u okviru Srednje Europe, u kontekstu novijih uspjeha konzervativnih stranaka u Europi, ali i s obzirom na proširenje EU-a na istok i promjene koje mogu uzrokovati različitosti unutar nje.

Proces demokratizacije uvijek se povezuje s uspostavljanjem i razvojem višestranačja ili funkcionalnog stranačkog sustava. S tim su se zadatkom susrele sve zemlje pri prelasku na demokratski sustav i rješavale ga s manje ili više uspjeha. U usporedbi s Češkom i Mađarskom, Poljska nije primjer zemlje koja je uspješno uspostavila višestranački sustav koji bi bio trajan i uključiv.

Na izborima organiziranim u Poljskoj 1989. pobijedio je politički sindikat Solidarnost čime je počelo urušavanje komunizma u istočnoj Europi. Sljedeće je godine za predsjednika izabran Lech Walesa iz Solidarnosti, a podrška njemu izazvala je prve podjele unutar Solidarnosti (Večernji.hr: Sindikat Lecha Walese srušio je komunizam). Na prvim slobodnim izborima 1991. opet je pobijedio politički sindikat Solidarnost koji je imao privremenu vlast. Za razvoj PiS-a važno je pratiti radikalnu političku struju nakon političkih promjena 1989. kada se ona unutar sindikata Solidarnost usprotivila političkoj transformaciji države kakva se počela odvijati. Iz te frakcije Solidarnosti i anti-komunističke demokratske oporbe, koje se izjašnjavaju kao konzervativne, nastaju desni centar i desnica u Poljskoj.

Konzervatizam političkih stranaka za svoje glavnu karakteristiku ima stvaranje identiteta koji nadilazi razinu pojedinca i oblikuje se na nacionalnoj razini. Takav identitet određen je vrijednostima koje su cijenjene i promicane u nacionalnoj prošlosti. One se odnose i na političke i na društvene norme koje imaju jači odjek u javnosti. Bitni elementi konzervatizma kao takvog su poštivanje poretka i tradicionalnih vrijednosti. Konzervativizam se pretežito veže za desno orijentirane stranke, a njihov dolazak na vlast i isticanje konzervativnih načela označilo je suvremenu politiku mnogih zapadno- i srednjoeuropskih zemalja. U Poljskoj je odavno desnica na vlasti, a PiS posebno izražava konzervativizam. Odbacuje društvene i kulturne pojave koje se na bilo kojoj razini suprotstavljaju s kršćanskim vrijednostima. U intervjuu za njemački Bild je ministar vanjskih poslova Witold Waszczykowski izjavio “Tko kaže da bi svijet, kao prema marksističkom modelu, trebao

evoluirati u jednom jedinom smjeru: prema mješavini kultura i rasa, svijetu biciklista i vegetarijanaca koji koristi samo obnovljive izvore energije i bori se protiv svakog oblika religije? Sve to nema ništa zajedničkog s tradicionalnim poljskim vrijednostima. To je u suprotnosti s onim što je većini Poljaka u srcu: tradicija, historijska svijest, ljubav spram njihove zemlje, vjera u Boga i normalan obiteljski život muškarca i žene” (Bilas: Poljska konzervativna revolucija ne ide po planu). U toj je izjavi na slikovit način opisao konzervatizam kakav PiS predstavlja.

Komunizam je dio prošlosti prema kojoj konzervativne stranke imaju općenito negativan odnos, a Poljska kao izrazito katolička zemlja daje dodatni povod za oštar obračun s njim. Predsjednik poljske vlade od 1989. do 1990. Tadeusz Mazowiecki u svojem inauguracijskom govoru izjavio je da se neće baviti stečenim dugovima iz razdoblja komunizma, već da snosi odgovornost samo za načine na koje će izvesti Poljsku iz tadašnje krize. Po mišljenju radikala, taj put transformacije doveo bi do sustava koji bi bio simbioza komunizma i kapitalizma u jednoj demokraciji prožetoj postkomunističkom mafijom (Smolar, 2006). Umjesto toga, trebalo se obračunati sa svim ostacima komunizma napadački i radikalno, da bi novi demokratski sustav i prelazak na tržišno gospodarstvo zaista mogli zaživjeti u poljskom društvu. Kritike radikala nisu imale toliko uspjeha u javnosti tada kada su se uvodili demokratski sustav i tržišno gospodarstvo koliko su označile poljski politički i društveni život u 21. stoljeću. Iz tih će se radikalnih struja razviti radikalne stranke koje će doći na vlast 2005. godine.

Nakon izbora 1991. pokazala se nevještost i nezrelost parlamentarnih stranaka pa se vlada nije dugo održala (Millard, 1994: 467). Na prijevremenim izborima 1993. Solidarnost je doživjela poraz i vladajuće mjesto prepustila Savezu demokratske ljevice. Na sljedećim izborima ponovno je vlast u ostacima koalicije stranaka koje su se bile ujedinile u pokretu Solidarnost. Takav tijek događaja ukazuje na nestalnost političke situacije u kojoj će se pojaviti PiS kao stranka na parlamentarnim izborima 2001. godine.

Politički angažman braće Kaczyński u Poljskoj počeo je dosta prije osnivanja i dolaska stranke Pravo i pravda na vlast. Jarosław Kaczyński pridonio je organizacijskom uobličenju Solidarnosti i postaje njenim istaknutim članom. On je tih godina, točnije 1990.-1991 bio šef Predsjedničkog ureda, a jedno je vrijeme obavljao funkciju državnog tajnika. Tada je inaugurirao Sporazum centra kao jedno široko savezništvo pojedinaca i političkih skupina. Kao stranka centra koja lagano naginje udesno, prvenstveni cilj bio je dati potporu Wałęsi, dotadašnjem vođi Solidarnosti i oštrom antikomunistu, u njegovim predsjedničkim ambicijama (Millard, 2009: 19). Vremenom je Sporazum centra počeo zadobivati podršku

unutar Solidarnosti, a Jaroslaw naknadno priznaje da je podrška Wałęsi bila u prvom redu način kojim će osigurati uspjeh svoje stranke (Millard, 2009: 193).

U govoru iz 1991. Jaroslaw Kaczyński u radikalno kritizira vladajuće koji su vodili Poljsku kroz proces prelaska iz komunističkog u demokratski sustav. On sugestivno iznosi da je komunizam trebalo u potpunosti uništiti oštrim mjerama: zabranom rada Poljske ujedinjene radničke partije, uhićenjem vodstva Partije i tajne policije, zatvaranjem arhiva Centralnog komiteta, Ministarstva unutarnjih poslova i Ministarstva obrane (Smolar, 2006).

U intervjuu iz 1994. godine jasnije je izrazio svoju nakanu i nakanu onih koji su s njim osnovali Sporazum centra, a to je bila inicijacija jednog pokreta sustavnih reformi s jedne strane, a s druge strane jedna moralna sfera u kojoj će se društvo kretati jer je došlo u krizu koja ima mnogo drugih elemenata, osim gospodarskih (Solar, 2006). U tom kontekstu moralnog mogu se shvatiti potrebe za razračunavanjem i ispravljanjem „grešaka“ komunizma kao zadatci koji se predstavljaju biračkom tijelu. Osim toga, nepovoljna situacija za brz gospodarski razvoj i mjere kojima bi se poboljšao standard stanovništva, naglašavanje važnosti oblikovanja moralnog društva bilo je područje na kojemu su se mogla davati obećanja.

Lech Kaczyński, brat blizanac Jaroslawa i njegov politički istomišljenik, prije dolaska na vlast i predsjedničko mjesto obavljao je važne funkcije. Bio je gradonačelnik Varšave, predsjednik Vrhovne komore kontrole Poljske i ministar pravde prema izboru Jerzyja Buzeka, jednoga od utemeljitelja Solidarnosti. Dojmljiva retorika, oštar stav prema korupciji i obećanja o strogim kaznama za počinitelje kriminalnih radnji donijeli su Lechu Kaczyńskom popularnost koja će mu poslije koristiti na predsjedničkim izborima (Millard, 2003: 73). Prije predsjedničkih izbora popularnost Lecha Kaczyńskog davala je kredibilitet novoosnovanom PiS-u.

Na izborima 2001. godine uvjerljivi pobjednik s 41% glasova opet je bila post-komunistička ljevica tj. Savez demokratske ljevice (Markowski i Tucker, 2010: 526). Prije izbora se, međutim, pojavilo nekoliko novih stranaka desnog krila. Liga poljskih obitelji (LPR) jedna je takva stranka, osnovana nekoliko mjeseci prije izbora 2001. godine. Samoobrana (SO) i Građanska platforma (PO) također su predstavljale oporbu na tim izborima kao i PiS. PiS je, kao i njen budući koalicijski partner (LPR), kao stranka registriran samo nekoliko mjeseci prije izbora (Millard, 2003: 72). PiS se nije mogao tretirati kao potpuno nova pojava, već kao stranka radikalnih pristaša Sporazuma centra. Nakon osnivanja u stranku se priključuje dosta članova Konzervativne narodne stranke i Nacionalne kršćanske unije. Kaczyński se kao i ranije zauzima za reviziju i ispitivanje za njih „sramotnih“ dogovora

„okruglog stola“ između Solidarnosti i predstavnika komunističkog režima (Millard, 2007: 210).

Kao i u Sporazumu centra, Kaczyński u predizbornoj kampanji iznosi stvaranje Četvrte Republike kao cilj stranke, a veliku prepreku u tome vidi u Ustavu. Na tekst Ustava posebno se okomio 2003. kada je tekst napao prvenstveno zbog toga što u njemu nije potaknuto niti omogućeno „stvaranje potpuno nove države nakon četrdeset godina diktature. Umjesto toga, Ustav je samo očuvao stanje nacionalne dezintegracije“ (Brier, 2009: 78-79). Drugim riječima, Ustav je kritizirao kao posljedicu štetnih pregovora između komunističke ljevice i lijeve frakcije Solidarnosti.

Predizborna kampanja 2001. okarakterizirala je PiS kao klasičnu konzervativnu stranku i u pogledu programa i u pogledu članova i biračkog tijela (Markowski i Tucker, 2010: 528). Na tim demokratskim izborima dobili su 9.5% glasova birača, ali će iskoristiti političku situaciju u zemlji za stjecanje popularnosti do sljedećih izbora. Naime, vladajuća koalicija koju su početno tvorili SLD i PSL (Poljska seljačka stranka) se nije ipak dugo održala stabilnom zbog brojnih unutarnjih sukoba i posljedičnog mijenjanja članova koalicije (Millard, 2009: 14).

Sukobi među lijevo orijentiranim strankama otvorili su put prolazu za PiS na sljedećim izborima 2005. godine kada će se pokazati kao najveća parlamentarna stranka. Tada je, za razliku od razdoblja pred izbore 2001. godine njihov program jasnije i glasnije predstavljen. PiS želi uspostaviti Četvrtu republiku baziranu na kršćanskim i socijalnim vrijednostima kroz koje će se postići sustavna obnova društva, posebno politička i moralna (Pankowski, 2010: 153). PiS je karakterizirao osnove nove republike kao ispunjenje revolucije koju je osamdesetih započela Solidarnost, a protivnici PiS-a su shvaćeni i kao protivnici te revoluciji i izdajnici poljskog identiteta (Brier, 2009: 64). Planirana promjena predstavljena je kao nužna reakcija na nevaljalo liberalno zakonodavstvo, korupciju i sve negativnosti u svim sferama života za koje je odgovorna tadašnja vlast.

Predizborna kampanja pokazala je već da će, u slučaju pobjede, Pravo i pravda uspostaviti konzervativnu vlast ako budu održali predizborna obećanja. Borbu za svoju pobjedu predstavljali su i kao borbu za pobjedom socijalne nad liberalnom Poljskom (Szczurbiak, 2007: 203).

Smolar (2006) piše kako je tradicionalizam koji je promicao PiS pao na plodno tlo jer je u Poljskoj vladala atmosfera krize socijalne države, nepovjerenja u demokratske institucije, velikih razlika u primanjima među stanovništvom i visoke stope nezaposlenosti. Dominantno nezadovoljstvo Poljaka situacijom u zemlji potvrđuju i rezultati istraživanja provedenog u

svibnju 2005. kada je čak 74% građana procijenilo da je politička situacija u Poljskoj loša. Nakon raspada komunističkog režima, građani nikad do tada nisu tako loše ocijenili stanje u svojoj zemlji. (Millard, 2007: 211).

U posljednjoj fazi predizborne kampanje Kaczyński su ipak malo popustili i u pogledu obračuna s komunizmom, pa više ne govore samo o napadu i uništenju komunističkih ostataka, nego se čulo i vrjednovanje nekih elemenata komunističke vlasti pa čak i priznanje za njen doprinos razvoju kulture i borbi za prava žena (Millard, 2007: 213). Promjena Ustava ostaje jednim od glavnih predizbornih aduta, a PiS je napravio i skicu novog Ustava (Brier, 2009: 80). Građanska platforma kao najveći konkurent, prigovarao je takvoj promjenjivoj retorici, ali očigledno ne dovoljno učinkovito. Te dvije stranke, obje potekle iz Solidarnosti, podijelile su desno orijentirane birače. Uz te dvije jake stranke, nije bilo mjesta za jaku lijevo orijentiranu oporbu.

U rujnu 2005. Pravo i pravda, na čelu s Jaroslawom Kaczyńskim, na parlamentarnim izborima dobiva 27% glasova (Albertazzi i Mueller, 2013: 357). Izbori su bili održani 25. 9., a sljedećeg je mjeseca Lech Kaczyński pobijedio na predsjedničkim izborima koji su se proveli u dva kruga, 9. i 23. listopada. Široko rasprostranjeno očekivanje, navodi Millard (2007: 210), bilo je da će se građani suprotstaviti centralizaciji moći te da neće dopustiti pobjedu Kaczyńskog. Jedino čime su pokazali distancu od izbora jest niska stopa izlaznosti, ali to ne pridonosi nikakvom zaključku koji bi relativizirao ostvarenu pobjedu.

Siwek (2011: 121) sugerira da su o pobjedi presudili nacionalistički glasovi aludirajući na to da je Kaczyński i imenom i podrijetlom bio pravi Poljak, a Tusk ne. Još gore, Tuskovi protivnici su objavili u javnosti informaciju kako je Tuskov djed služio u njemačkoj vojci 1944. godine. Odnos Njemačke i Poljske je iz povijesnih razloga odavno bio zategnut, ali su nacionalističke predizborne kampanje sigurno podigle razinu antipatija, pa je i objavljena informacija Tusku vjerojatno nanijela više štete nego što bi u neko drugo vrijeme.

Parlamentarni izbori nisu međutim donijeli za PiS prednost koja bi im omogućila samostalnu vlast, pa je stvorena koalicija koju su uz PiS tvorile SO koji je osvojilo 11% i LPR s 8% osvojenih glasova. SO se kao stranka nije ograđivao od agresije kao sredstva za postizanje svojih ciljeva (Albertazzi i Mueller, 2013: 358). Ta stranka se u ranim devedesetim bila oblikovala kao snaga koja, za razliku od Lige poljskih obitelji, poklanja pozornost gospodarskim pitanjima. Svoje poklonike aktivira kroz radikalne radnje kao npr. blokade putova, napade na javne zgrade i slično. Stranka se mogla okarakterizirati kao radikalna populistička lijevo orijentirana stranka s protuelitističkim, protuinstitucionalnim i u konačnici protudemokratskim stavom. Do 2001. stranka nije nikada postigla zapaženi rezultat, ali je na

tadašnjim izborima doživjela uspjeh zahvaljujući prvenstveno stanovništvu srednjih godina, redom iz manjih gradova (Markowski i Tucker, 2010: 527).

LPR i njihov ogranak Poljska mladež (Młodzież Wszechpolska) također su prihvaćali agresiju kao sredstvo kojim se postižu ciljevi ili iskazuju rezultati. Oni od početka iznose antisemitističke stavove, među mladima je veliki broj *skinheads* koji otvoreno pokazuju simpatije prema nacizmu i antipatije prema etničkim manjinama, feministkinjama i homoseksualcima te sklonost agresivnom ponašanju prema pripadnicima tih skupina kao izraz svoje antipatije (Pankowski, 2010: 104).

Prethodno je Kaczyński ostavljao mogućnost dogovora s PO, ali to je propalo. Dvije bliske stranke, ako se promatraju u cijelom spektru mogućnosti od krajnjeg lijevog do krajnjeg desnog položaja, razlikovale su se u tome što je PO bio malo više liberalan, tj. PiS je bio malo više konzervativan. Neslaganje među njima nije bilo primjereno za ne tako različita osnovna polazišta. Ipak, njihove razlike „dosežu razinu mržnje na osnovi osobnih antipatija i suparništva dvojice njihovih vođa“ (Siwek, 2011: 117).

Jarosław Kaczyński postao je vođom pobjedničke stranke. Njegov glavni protukandidat, Donald Tusk, vođa Građanske platforme, dobio je glasove u većini poljskih gradova, ali je Kaczyński imao podršku na ruralnim područjima (Millard, 2007: 214) što se pokazalo presudnim za njegovu pobjedu.

Zanimljivo je zabilježiti da je na izborima 2005. sudjelovala samo jedna stranka koja je postojala 1991., Poljska seljačka stranka (Markowski, 2006: 816). Sve su se druge stranke promijenile. To je samo još jedan dokaz sporog razvoja stranačkog sustava u Poljskoj što je u određenoj mjeri uzrok i pogoduje stvaranju vlada koje naginju autokratskom režimu vladanja.

Koalicija PiS – LPR - SO potpisana je u svibnju 2006. godine i trajala je do ljeta sljedeće godine kada se raspala zbog sukoba među koalicijskim partnerima (Albertazzi i Mueller, 2013: 358). Nakon izbora, međutim, ujediniвши svoje stavove, vladajuća se koalicija potrudila ostati upamćena po radikalnim, diskriminacijskim i neliberalnim politikama. Kaczyński je za mjesto predsjednika vlade predložio dotad pretežito nepoznatog Kazimierza Marcinkiewicza (Siwek, 2011: 121). Ipak se na ljeto predomislio i preuzeo funkciju premijera, pa je zemlja i formalno imala Kaczyńske na najvišim položajima.

Dvogodišnje razdoblje vladanja stvorene koalicije bio je označen turbulentnim odnosima, prijetnjama raspada koalicije (Millard, 2009: 15), koji se na kraju i dogodio. Raspad koalicije značio je i raspisivanje novih izbora koji su se održali u listopadu 2007. godine. Za razliku od slabog odaziva na prethodnim izborima, na tim je izborima bio najveći odaziv od 1989., velikim dijelom zahvaljujući mobilizaciji mlađeg biračkog tijela (Gwiazda,

2008b: 760). Za razliku od prethodnih izbora, predizborna kampanja 2007. zanemarivo je bila obilježena pitanjima o ulozi Crkve u društvu, religiji u školama, pobačaju i sličnim pitanjima. Njihovo mjesto zamijenile teme poput gospodarske reforme, razvoja infrastrukture i slično tomu (Gwiazda, 2008b: 763).

Na tim izborima ni SO ni LPR nisu prešle izborni prag, a PiS je osvojio veći broj glasova (32%) (Albertazzi i Mueller, 2013: 358) nego na prethodnim izborima, ali mu to nije bilo dovoljno da bude na strani pobjednika. PiS prelazi u oporbu, a mjesto pobjedničke parlamentarne stranke preuzima Građanska platforma. Ona s Poljskom seljačkom strankom formira vladajuću koaliciju, a predsjednik vlade postaje poznati rival Kaczyńskih, Tusk. Tako se, bez obzira na promjenu vlasti, na tim izborima potvrdila dominacija desnog usmjerenja na poljskoj političkoj sceni. Još jedna promjena u razdoblju koje je uslijedilo jest smanjenje broja stranaka u Sejmu sa šest na četiri što je sugeriralo da će se zaustaviti fragmentacija i ustaliti stranački sustav u parlamentu (Gwiazda, 2008b: 761).

Siwek (2011: 122) navodi da su braća Kaczyński teško podnijela poraz, da su govorili o zavjeri protiv sebe, a nakon što je Lech Kaczyński stradao u zrakoplovnoj nesreći, Jarosław je optužio PO za indirektnu odgovornost za smrt njegovog brata i ostalih članova poljskog poslanstva koji su stradali. Koalicija PO-PSL pobijedila je i na sljedećim izborima (2011), a PiS ostaje najvećom oporbenom strankom.

Uvod u pobjedu na parlamentarnim izborima 2015. bili su predsjednički izbori. Održani su u dva kruga, 10. i 24. svibnja 2015. godine. Na njima je PiS-ov kandidat bio Andrzej Duda, dotadašnji član Europskog parlamenta. Protukandidat mu je bio Bronisław Komorowski, dotadašnji predsjednik iz PO-a. Nakon što ga je Duda pobijedio, započela je stranačka predizborna kampanja.

PIS se taj put u predizbornoj kampanji za parlamentarne izbore usmjerio na mjere koje donose gospodarski razvoj i rast standarda građana, a manje naglaska je bilo na društvenim vrijednostima (Marcinkiewicz i Stegmaier, 2016: 221)..Takav pristup mogao se protumačiti kao približavanje biračima umjerenijeg stava čiji im je glas bio potreban, a za koje su se pobojali da će ih izgubiti ako budu previše radikalni u svojim govorima. To je utjecalo na dobivanje naklonosti mlađe i obrazovanije populacije (Fomina i Kucharczyk, 2016: 61). PIS je uzimao u obzir ono što se pokazalo učinkovitim u predsjedničkoj kampanji, pa su tako kao središnju temu svoje predizborne kampanje imali dob odlaska u mirovinu, tj. kritiku tada važećeg propisa. Kao i predsjednik, PiS je obećao sniženje te dobne granice. Uz to, PiS je u okviru pronatalitetne politike obećao mjesečnu naknadu od 500 zlota ili 120 eura za drugo i svako sljedeće dijete u obitelji (Marcinkiewicz i Stegmaier, 2016: 222).

Na izborima održanim 25. listopada PiS je postigao najbolji rezultat do tada. Nakon 1989. je po prvi put na nekim izborima jedna stranka osvojila apsolutnu većinu u Sejmu (Marcinkiewicz i Stegmaier, 2016: 221). PO i PSL prelaze u oporbu, a neki od starih predstavnika ljevice potpuno gube mjesta u parlamentu gdje ih zamjenjuju nove.

3. UNUTARNJA POLITIKA POLJSKE POD VLAŠĆU STRANKE PRAVO I PRAVDA

Nije moguće u kratkom formatu rada sustavno prikazati sva područja koja se podrazumijevaju pod unutarnjom politikom i na kojima je PiS ostavio traga nekim radikalnim propisima ili praksom. Stoga će se ovaj odjeljak ograničiti na nekoliko upečatljivih područja na kojima je PiS izazvao reakcije i dao povoda da se postavi pitanje je li razdoblje njegove vlasti demokratsko ili su demokratska načela ugrožena. Prvo ipak treba izdvojiti neke općenite karakteristike i probleme vezano za razdoblja vlade te stranke.

Vlast kakvu je provodila stranka PiS urodila je time da se uzima kao najistaknutiji predstavnik populističkih stranaka u Srednjoj Europi (Albertazzi i Mueller, 2013: 357). Ona svojim radikalizmom s jedne, a s druge strane vraćanjem na vlast s izbornim rezultatima koji pokazuju veću podršku nego prije, pruža izvrstan uvid u mehanizme konzervativnih stranaka u postkomunističkim zemljama, a po nekim segmentima i u širim europskim okvirima.

Ne prateći kronološki događaje, sveobuhvatno vladanje PiS-a može se prvo predočiti jednom slikom. Jaroslav Kaczyński nakon izbornog trijumfa 2015. godine jedinu funkciju koju ima, osim vođe stranke, jest zastupnik u Sejmu. Prethodno se nije kandidirao za predsjednika države iako u Poljskoj institucija predsjednika uživa znatne ustavne ovlasti. izuzetno snažna predsjednička funkcija. Kao što ni 2005. prvotno nije zauzeo premijersko mjesto, tako je i poslije izbora 2015. za predsjednicu vlade imenovana Beata Szydło. U njenom zajedničkom pojavljivanju s Kaczyńskim, prilikom objave nove vlade, mogao se steći dojam o njenom inferiornom položaju u stranci (Marcinkiewicz i Stegmaier, 2016: 224).

Ime Jaroslawa Kaczyńskog ipak se prvo spominje uz sve važnije odluke, planove i reakcije PiS-a i događaje u parlamentu se u literaturi i medijima ipak prvo spominje. Kako položaj zastupnika u parlamentu nema toliku moć koju očigledno Kaczyński ima, to upućuje na vladanje koje se ne odvija putem demokratskih puteva i nesmetanog funkcioniranja institucija koje inače sudjeluju u demokratskoj vlasti. To će ostaviti posljedice u svakoj sferi života u Poljskoj.

Kada je po prvi put došao na vlast, PiS se već odredio kao konzervativna i radikalna stranka, a složio se i s konzervativnim i radikalnim stajalištima svojih koalicijskih partnera, LPR-a i SO-a. Zajednički stav koalicije o brojnim pitanjima mogao je vrlo brzo izazvati mnogo sumnje u demokratska načela njezinih politika i poštivanje Ustava koji ozakonjuje borbu protiv svake vrste diskriminacije.

Smolar (2006) primjećuje kako PiS u doba vlasti nakon izbora 2005. nije mijenjao svoju retoriku koja je neprestano naglašavala potrebu da se sagleda loše stanje u državi te pobuđivala strah i nepovjerenje među ljudima. Slab izborni rezultat na sljedećim izborima i njihovo prijevremeno raspisivanje mogu se pripisati njegovom agresivnom pristupu, stalnoj usmjerenosti unatrag i slaboj organizaciji vlasti (Millard, 2009: 791).

Osim toga, PiS je mnoga svoja konkretna obećanja vrlo nedosljedno realizirao. Na primjer, u studenom 2005. Vlada je usvojila direktivu o osnivanju skupine za primjenu programa „Jeftina država“ koji je sugerirao ograničavanje radnih mjesta u državnoj administraciji za 10%, standardizaciju državne administracije i zatvaranje raznih agencija, fondacija i fondova. Sto dana vlade pokazalo je rezultate koji se nisu slagali s točkama tog programa. Vlada PiS-a povećala je broj zaposlenja u središnjoj vladinoj administraciji za 75 novih radnih mjesta. Najviše ih je bilo u političkim kabinetima i u kabinetu premijera. Osnovane su brojne nove agencije usprkos prihvaćenom programu (Gwiazda, 2008a: 820).

Predizborne kampanje, kako je već ranije spomenuto, ipak 2015. nisu bile jednako zaokupljene temama koje su krajnje naglašavale razlike konzervativnih i liberalnih stranaka, pretežito ona o osnovnim ljudskim pravima i slobodama. Možda je to znak spoznaje da umjerenija politika ipak jamči veći broj birača (Vachudova, 2008: 402). Trijumf PiS-a na izborima 2015. u odnosu na prethodne godine može se sagledati i kao posljedica upravo umjerenijih poruka koje je stranka slala svojim biračima pred izbore.

Dominantna pobjeda PiS-a na izborima uzrokovala je sastavljanje jednostranačke vlade. To se dogodilo prvi put od pada komunizma u Poljskoj. Nakon kampanje koja se približavala biračima umjerenog stava i političkom centru, od početka vladajućeg razdoblja PiS daje do znanja da će se vratiti više udesno, konzervativnijoj i radikalnijoj politici. Umjerenije raspoloženi birači PiS-a trebali doživjeti razočarenje jer je dolaskom na vlast PiS pokazao da će konzervativni i kršćanski svjetonazor i dalje radikalno utkivati u sve grane života kroz zakonsku regulativu. Pokazao se onim što Pippa Norris naziva „autoritarnim populizmom“ (Foamina i Kucharzyk, 2016: 58). S druge strane, neke analize i komentari staju u obranu aktualne vlasti PiS-a kao vlasti koja se ne sukobi sa zakonom iako možda nije onakva kakvom bi je željelo zapadno društvo (Babones: Poland's democracy is not failing.)

Na to je uputio već sam izbor ministara i prvi konkretni koraci (Marcinkiewicz i Stegmaier, 2016: 224). U daljnjem će se tekstu o tim koracima kao i o onim koji potječu iz razdoblja vlade PiS-LPR-SO koalicije govoriti vezano uz odnos vladajuće stranke s Crkvom i upliv kršćanskog svjetonazora i Crkve u politiku, kontrolu sudbene vlasti, ograničavanje slobode medija i osobnih i osnovnih ljudskih prava i sloboda.

3.1. PiS i Crkva

Uloga Katoličke crkve u poljskom društvu je ogromna bilo pod liberalnom bilo pod konzervativnom vlašću. Utjecaj Crkve na poljsku politiku nije počeo s dolaskom konzervativne ili desničarske vlasti. Markowski (2006: 816) ističe da upravo utjecaj Crkve i institucija koje nisu primarno političke karakterizira poljsku politiku ranih devedesetih.

Ako nije počeo, u razdoblju od 2005. do 2007. politički utjecaj Crkve se svakako povećao i proširio na sva područja političkog djelovanja. Kaczyński je od samog utemeljenja stranke, a i ranije, postavljao kršćanske vrijednosti kao kriterij prema kojemu će graditi novo poljsko društvo ili Četvrtu Republiku. U skladu s tim, vrijednosti koje propovijeda Crkvapostali su standardi prema kojima su se donosili propisi u najraznovrsnije svrhe. Pri tom je PiS iznosio svoju odanost katoličanstvu i njegovim prioritetima na radikalni način i ne dovodeći ih u pitanje ni u kakvim praktičnim uvjetima. U daljnjem tekstu to će biti prikazano na primjeru prava žena.

Bale i Szczerbiak (2008) su u svom radu određivali karakter kršćansko-demokratskih stranaka i njihovu pojavu u Poljskoj. Za PiS su utvrdili da samo na prvi pogled pokazuje sličnost s njima u pogledu gospodarskog programa u kojemu se ističe solidarnost (Bale i Szczerbiak, 2008: 485). To i isticanje kršćanskih vrijednosti među najvažnijim elementima koje treba sačuvati u poljskom društvu nije dovoljno za nazvati tu stranku demokratsko-kršćanskom. Isti autori na istom mjestu navode da stranka nije dobila otvorenu podršku službene Crkve. U kampanji 2015. Crkva se nije otvoreno zauzela za Kaczynskog kao na izborima 2011, ali je imala veliku ulogu, ako ne izravnu, u njegovoj pobjedi to jest pobjedi njegove stranke (Fomina i Kucharczyk, 2016: 60).

Neovisno o odnosu Crkve prema PiS-u, neosporan je njen učinak na zakonodavstvo i to preko etičkih vrijednosti koje su Jarosław i Lech Kaczyński iznosili kao sadržaj koji je duboko ukorijenjen u poljski nacionalni identitet i koji treba čuvati. U tom se kontekstu mogu analizirati mnoga neslaganja unutar zemlje, ali i sukobljavanja u vanjskoj politici. Tako je npr. pri procesu ratifikacije Lisabonskog ugovora predsjednik Kaczyński naveo da je Povelja o osnovnim pravima u većini elemenata u skladu s tim vrijednostima, ali da neke točke otvaraju put naknadnom odobravanju brakova koji nisu brakovi između muškarca i žene (Zwolksi, 2009: 493). Takav je svjetonazor obilježio i vladanje koalicije 2005. – 2007. koja je započela pregovore o ratifikaciji s Unijom. Tada je Lech Kaczyński pozdravio pregovore, a kada je PiS prešao u oporbu, 2008. ih komentira s većim naglaskom na gore navedene moguće sporne točke. Isti proces ratifikacije komentiran je i u sljedećem poglavlju koje je posvećeno vanjskoj politici, gdje se jednako može zaključiti o ispreplitanju pitanja vlasti u

zemlji, statusa u međunarodnoj zajednici i vrijednosti koje ističe jedna politička opcija i koje često treba kompromitirati radi ostvarenja vlasti ili obrnuto.

Pored službene Crkve i njenih vjernika, radikalni kršćanski svjetonazor pokazivali su katolici pod utjecajem Tadeusza Rydzyka, osnivača poznatog Radija Marija (Marya), ali i nacionalističkih novina *Nasz Dziennik* (Naš dnevni list) i televizijske postaje Trwain, pa čak i Sveučilište za društvenu i medijsku kulturu u Torunu. Sama Katolička crkva podijelila se u stavu prema ispravnom tretmanu Rydzyka. S jedne strane optuživan radi anti-semitizma i ultra-nacionalizma, a s druge dobitnik brojnih nagrada, otac Rydzyk zadržao je određenu razinu utjecaja i popularnosti u Poljskoj. Prvenstveno se to odnosi na starije katolike (Zwolski, 2009: 493).

Radio Marija je konzervativni medij koji je imao bitnu ulogu u predizbornoj kampanji za parlamentarne i predsjedničke izbore i utjecaj na rezultate tih izbora. Vjerojatno je da su u većini pitanja Radio Marija i PiS imali jednake poglede, ali je i očekivano da su se kompromisno usuglašavali radi međusobne podrške.

PiS nije oklijevao, bez obzira na radikalne i u jednom dijelu crkvene i političke javnosti neprihvaćene njegove stavove, izraziti svoje prijateljstvo s Rydzykom i gostovati u njegovim medijima (Zwolski, 2009: 494). To nije bilo neobično niti nepromišljeno ponašanje s obzirom na to koliko je konzervativno kršćansko i radikalno orijentirano stanovništvo bilo podrška toj stranci na izborima.

Radio Marija imala je milijune slušatelja kojima je sugerirano da su PiS i Liga poljskih obitelji politički izbor koji je najbolji jamac za očuvanje njihovih moralnih vrijednosti. Kritike upućene tom mediju Jarosław Kaczyński je obarao kao pokušaj da se spriječi pokušaj uspostavljanja nove poljske države (Selinger, 2008: 26)..

Prema istraživanjima različitog porijekla, slušatelji Radija Marija pretežito su žene, osobe starije od pedeset godina i stanovnici malih gradova i sela. Osim toga, 49% slušatelja ima samo osnovno, 43% srednje i samo 8% visoko obrazovanje (Pędziwiatr, 2015: 172). Već je navedeno da su glasači PiS-a pretežito ruralno stanovništvo, a nema razloga ne očekivati da se i drugi parametri ne poklapaju. Kao i u mnogim zemljama rezultati istraživanja pokazuju snažnu vezu sa stupnjem obrazovanja ispitanika na način da manje obrazovani građani više podupiru konzervativne i radikalne stavove (Selinger, 2008: 27) kao i stanovnici ruralnih krajeva.

Radio Marija nije medij službene Crkve, pa suradnja s tom postajom i njenim pokretačem ne odražava odnos PiS-a i Katoličke crkve, nego ulogu koju katoličanstvo ima u njegovoj vladi.

3.2. PiS i neovisnost sudova

Svoje mišljenje o sudstvu i nagovještaj da će ga promijeniti dođe li na vlast, PiS je iznio već na predizbornim skupovima i nastupima u javnosti prije dolaska na vlast 2005. godine. Ukazivao je na neefikasnost zakona za koju je krivca našao u ograničenjima koje na izvršnu vlast postavljaju tzv. liberalni zakoni i Ustav te korporacije odvjetnika i sudaca (Kucharczyk, 2007: 11).

Ustavni sud je pod vlašću PiS-a često spominjan kao dokaz povrjede demokratskog sustava u Poljskoj. Slikovito se odnos vlasti i Ustavnog suda najbolje može opisati jednim primjerom. Kada je 2006. donesen Zakon o lustraciji, njime su bili pogođeni novinari kao „javne osobe“. Ustavni sud je donio odluku kojom je štitio ustavna načela u takvoj situaciji. Odlukom iz 2007. novinari su trebali biti ispušteni iz definicije javne osobe. Uz to se naglašava načelo slobode izražavanja mišljenja i širenje informacija kao temelj na koji se oslanja ta odluka. Takva stajališta Ustavnog suda bila su protivna stavu vlade o tome koliko je taj stav bio protivan Ustavu. Članovi Vlade prvo su pokušali utjecati na članove suda, a onda su odbili primijeniti njihove odluke (Sadurski, 2007:25-8).

Kazneni sudovi trebali su biti pod kontrolom vlade. PiS ih je optužio za neučinkovitost jer je u zemlji visoka stopa kriminala, pa je to iskoristio kao argument za donošenje zakona koji će ograničiti odnosno ukinuti samostalnost sudstva (Albertazzi i Mueller, 2013: 360). Zakoni iz 2007. tako daju ovlasti državnom tužitelju, inače ministru pravosuđa Ziobru, da ima veći utjecaj na ukupno tužiteljstvo i da suspendira ili premješta suce od jednog do drugog suda (Bodnar i Ziolkowski, 2007: 49-50). Takve ovlasti ministra, očekivano člana PiS-a, omogućuju kontrolu zakonodavne nad sudskom vlasti i političku manipulaciju sudskim odlukama.

Kada se spominje kazneni sud, jedna od inicijativa koje je PiS pokrenuo nakon dolaska na vlast i velikim je dijelom uzbunila i dio poljske javnosti i europsku javnost svojim radikalnim konzervativizmom bila je inicijativa za ponovno uvođenje smrtne kazne u EU. Nju je potakla Liga poljskih obitelji, ali su je podržali i jedan i drugi brat Kaczyński. Otvaranje te teme moglo se shvatiti i kao predizborno nastojanje za prikupljanjem simpatija tradicionalnih konzervativnih i radikalnih glasača. Poljska je smrtnu kaznu ukinula tek 1997. i to najvjerojatnije pod utjecajem Ivana Pavla II. koji je podržavao njeno ukidanje (Fijalkovski, 2011: 283). Pitanje smrtne kazne 2006. izazvalo je otvorene prepirke između EU-a i Poljske.

Dosljednost politike PiS-a pokazala se u pitanju samostalnosti sudova i 2015. kada je jedna od važnijih promjena koju je PiS uveo bila vezana za funkcioniranje Ustavnog suda. Kaczyński je i u toj u predizbornoj kampanji često kritizirao sudstvo u zemlji i obećavao

promjenu, pa je dolaskom na vlast 2015. PiS i izvršio svoje obećanje. Usvojio je novi zakon koji značajno slabi Ustavni sud i predstavio plan o dokidanju samostalnosti državnog odvjetništva spajajući ga s Ministarstvom pravde. Sve odluke Ustavnog suda po novom se zakonu moraju donositi dvotrećinskom većinom. Broj sudaca je povećan s devet na trinaest, ali je angažirano pet novih sudaca koje je kandidirao PiS (The Guardian: Poland's legal reforms do not comply with constitution, court rules). Time je onemogućeno donošenje odluka koje bi se protivile stranačkoj politici. Uplitanje u funkcioniranje suda i podređivanje suda vladajućoj politici jedan je od neospornih znakova da je demokracija u opasnosti.

3.3. PiS i sloboda medija

Sloboda medija jedan je od simbola demokratskog društva. Mjera u kojoj je ona realizirana odražava režim koji je uspostavljen u nekoj zajednici. Na poljskom primjeru je samo potvrđeno koliko je za političke aktore važna kontrola medija. Način na koji se PiS prema tomu odnosi još je jedan dokaz da vlast te stranke nije demokratska konzervativna vlast nego konzervativna vlast koja se mjerama koje provodi bitno suprotstavlja osnovama demokracije.

Nakon pobjede PiS-a na parlamentarnim i predsjedničkim izborima, 29. prosinca 2005. i osnivanja vladajuće koalicije modificiran je zakon o Vijeću za medije da bi se omogućila veća kontrola vlade nad medijima. Izravne posljedice napravljenih promjena su npr. bile da su u Vijeće kao članovi ušli po jedan član Lige poljskih obitelji i Samoobrane, a dva člana PiS-a. Osim toga, navodi se da su u Vijeće ušli i simpatizeri Lige poljskih obitelji i urednici magazina za *skinheadse* (Pankowski, 2010: 178). U svakom slučaju, PiS je imao većinu, a predsjednik države imenovao je ravnatelja Vijeća koji je imao pravo imenovati ravnatelja javne televizije i radija (Gwiazda, 2008: 820). Dakle, u glavnom državnom tijelu za medije su predsjednik države i vladajuća većina imali glavnu riječ.

U vrijeme te koalicijske vlade, u listopadu 2006., donesen je Zakon o lustraciji. Ovdje se neće ulaziti u detaljniju analizu tog zakona i ocjenu njegovih posljedica, nego samo kao jednu od prepreka slobodnom informiranju i širenju informacija s kojim su se poljski mediji suočili dok je PiS bio na vlasti. Spomenuti zakon je inicirao provjere javnih službenika radi veza sa sigurnosnim službama iz komunističkog razdoblja. Oko 700 tisuća ljudi prošlo je kroz taj proces provjere, a među njima su kao javne osobe bili i novinari (Albertazzi i Mueller, 2013: 359). Samo izlaganje novinara provjeravanju već je prijetnja i sugestija njihovom slobodnom izražavanju, a tek eliminacija „sumnjivih“ lica iz medijskog prostora može u

visokom stupnju osloboditi izvore informiranja od neistomišljenika s vlasti i onih koji imaju za cilj objektivno izvještavanje.

Kaczyński je proširio monopol nad medijima preko lista *Rzeczpospolita* koji je bio 50% u državnom vlasništvu, ali je slovio kao nezavisan medij. Prema nekim istraživanjima ne može se sva krivnja za nedovoljno slobodno ili objektivno izvještavanje pripisati PiS-u jer analiza sadržaja večernjih vijesti na javnim televizijskim i radijskim postajama pokazuje da ih je velika većina uvijek podržavala vladajuću struju i to sve od 1989. (Dobek-Ostrowska, 2011: 34).

Stanje u medijima nakon dolaska PiS-a na vlast 2015. još izravnije upućuje na ograničavanje njihove slobode. Mediji više nisu pod glavnom kontrolom ili ovlastima Vijeća za medije nego Ministarstva financija čime ministar dobiva ovlasti kontrole državnih medija (EFJ: Poland threatens media freedom in Europe). Izneseni su i drugi planovi koji upućuju na isti stav PiS-a o potrebi izravne kontrole vlade nad javnim medijima. Marcinkiewicz i Stegmaier, 2016: 224).

3.4. PiS i prava žena

Borba za jednakost s dugom tradicijom u svijetu je borba za prava i jednakost žena i posljedični feministički pokret. U Poljskoj su 1996. u raspravi u jednom (i jedinom) tiskanom feminističkom mediju većinom iznijeta mišljenja da u Poljskoj nema ni svijesti o borbi za jednakost žena, a kamoli feminističkog pokreta (Graff, 2013: 110). To je možda dojam autorice ili činjenično stanje za to aktualno vrijeme, ali se nipošto njena izjava ne smije shvatiti kao informacija da nije ni nikad prije bilo borbe za jednaka prava žena u Poljskoj. Početkom dvadesetog stoljeća i u Poljskoj kao i u mnogim zemljama zapadne civilizacije žene počinju ili nastoje preuzimati sve više uloga u društvu i određuju problem neravnopravnosti žena i muškaraca te formuliraju osnovne zahtjeve čijim bi se ispunjenjem neravnopravnost između muškaraca i žena smanjila ili poništila.

Na prijelazu stoljeća održala se jedna od feminističkih demonstracija u Varšavi. U sklopu nje se po prvi put u Poljskoj pojavila zastava duginih boja (Graff, 2013: 111) kao simbol borbe jedne druge socijalne skupine koju je, prema tome sudeći feminizam podržao, ako ni za što drugo, onda kao potpora za stjecanje prava jednakosti i sloboda.

Za feminizam i prava žena u ovom stoljeću u Poljskoj posebno je važno pitanje slobode prava na pobačaj ili slobode reproduktivnosti. Konzervativan zakon pod utjecajem izraženog katoličanstva izglasan je dosta ranije od dolaska PiS-a; Solidarnost je u ožujku 1990. uvela potpunu zabranu pobačaja osim u slučaju silovanja, životne opasnosti majke,

incesta i deformacije fetusa. Zabrana pobačaja od tada je pitanje koje potiče rasprave u Poljskoj, a Poljsku je napravilo temom koja se izvan njenih granica spominje kao primjer konzervativnog zakona u raspravama o slobodi reprodukcije.

Pitanje zabrane pobačaja imalo je važno mjesto u pregovorima o priključenju Poljske EU-u, pa djelomično utječe na poljsku vanjsku politiku. U unutarnjoj politici je ono potaknulo pregovore između važnih političkih i društvenih aktera. Crkva je obećala podržati priključenje Uniji ako vlada zatvori raspravu o reviziji zakona o zabrani pobačaja. Zakon nije promijenjen u smjeru veće slobode odlučivanja, već se 2016., ubrzo nakon dolaska PiS-a na vlast povelu pitanje potpune zabrane pobačaja, bez iznimki koje su se dotada uzimale u obzir. Jarosław Kaczyński je javno podržao takav prijedlog kao i premijerka Szydło. Na njihovo mišljenje nisu utjecali ni brojni pozivi na činjenicu da se u Poljskoj povećao broj ilegalnih pobačaja (Worley: Poland considers complete ban on abortion). Prijedlozi su očekivano izazvali burne reakcije i brojne prosvjede u Poljskoj. U uvjetima negodovanja jednog dijela javnosti, oporbe i međunarodne javnosti, Poljska nije uvela strožu verziju zakona, ali nije niti odustala od nje u potpunosti.

Vlada i Crkva ne podržavaju ni umjetnu oplodnju, a otežavaju i put do kontracepcijskih sredstava. Na primjer, i pilula za „jutro poslije“ može se dobiti samo na recept što je jedno vrijeme bilo u slobodnoj prodaji pod utjecajem Europske komisije. Ministar zdravstva izjavio je da za tim sredstvom ne bi posegnuo ni u slučaju silovane žene. Svoj stav argumentira time što pilula može uzrokovati prijevremeni porođaj iako je Svjetska zdravstvena organizacija dopustila njenu primjenu kao jednu vrstu kontracepcije (Goettig: Poland to ban prescription-free emergency contraception).

I u ovom području djelovanja je PiS kao vladajuća stranka, a s opravdanjem očuvanja kršćanskog morala u društvu, ugrozio osnovna ljudska prava i slobode izbora građana Poljske svojim radikalnim stavom i poticanjem potpune zabrane pobačaja.

3.5. PiS i LGBT zajednica

Odnos PiS-a i konzervativne vlade u Poljskoj prema pripadnicima LGBT zajednice jedno je od pitanja koje je izazvalo najviše rasprava i reakcija, posebice međunarodne zajednice, prema vladi Poljske.

Prema izvješću organizacije za jednaka prava ILGA-Europe Latvija, Litva i Poljska su tri zemlje u kojima su najnepovoljniji uvjeti života za homoseksualce kako je izneseno u članku iz 2016. godine (Sheftalovich, politico.eu).

I prije dolaska PiS-a prvi put na vlast, bilo je jasno kakav će zauzeti stav. U ožujku 2005. je Lech Kaczyński, tada na mjestu gradonačelnika Varšave, zabranio održavanje Parade jednakosti, koju su organizirale osobe homoseksualne orijentacije radi svojih prava, jer bi bila opscena i mogla bi emocionalno potresti religiozno stanovništvo (Selinger, 2009: 19).

Kada je PiS došao na vlast prvi put, stav prema homoseksualno orijentiranim osobama bilo je jedno od pitanja prema kojima je imao zajednički stav sa svojim koalicijskim partnerom. Prvenstveno se tu isticao LPR i njihov omladinski ogranak Poljska mladež. Iz njihovih je redova izabran ministar obrazovanja, Roman Giertych, koji je posebnu pozornost usmjerio na ograničavanje prava homoseksualaca opisavši ih kao devijantne i perverzne (Sadurski, 2007: 24) i kao takve prijetnju poljskom kulturnom identitetu. Zbog toga je npr. u školama zapriječen pristup stranicama čiji je sadržaj vezan za homoseksualnost i prava homoseksualaca (Pankowski, 2010: 182). Obrazovni materijal koji je izdalo Vijeće Europe za poljske škole ministar „ispravio“ je zamjenjujući i dodajući neka poglavlja u kojima homoseksualnost objašnjava nedostatkom prave ideje ljubavi, hedonizmom i prostitucijom (Albertazzi i Mueller, 2013: 359). Uz ministra su se homofobnim izjavama oglasili i drugi članovi stranke i sam predsjednik države (Human Rights Watch, 2007).

PiS je prihvatio takvu politiku ne samo zbog stavova kojima je sklona i oko kojih je formirala svoj program, nego i radi podrške svom savezniku LPR-u i radi podrške „savezničkim“ medijima kao što je bio Radio Marija koji je iznosio slične stavove o homoseksualnosti (Pankowski, 2010: 156).

Radi bolje percepcije situacije za vrijeme prvog perioda vlasti PiS-a treba reći da su u doba tranzicije homoseksualci predstavljali novu manjinu u Poljskoj, ali su u tom procesu profitirali u pogledu tretmana u društvu. Otvoreni su ugostiteljski objekti, a čak je pokrenut i tisak posebice namijenjen homoseksualnoj populaciji (Selinger, 2008: 17). Ne može se reći da su tada dobili neka od značajnijih prava za koja se kao socijalna skupina bore, ali tih godina je izgledala optimističnije njihova sudbina u Poljskoj nego što je zaista bila pod konzervativnom vlašću.

Nakon izborne pobjede PiS-a, Paradu je zabranio i gradonačelnik Poznana. Štoviše, on je svoju zabranu poopćio pa je zabranio sve javne demonstracije radi tolerancije rasne i rodne pripadnosti i seksualne opredijeljenosti koje organiziraju feministkinje, zeleni i vođe skupina seksualnih manjina i koje se nazivaju paradama jednakosti. Kao izravan razlog naveo je sigurnosne uvjete (Selinger, 2008. 19-20). Na predviđeni dan parade skupilo se tamo dosta demonstranata koji su se, ne po prvi put, sukobili s članovima Svepoljske mladeži s kojom je već bilo sukoba oko istog povoda. To je nacionalistička organizacija studenata koja je

osnovana 1922., a obnovljena 1989. godine. Poznata je po radikalnom djelovanju s ciljem očuvanja nacionalnih i kršćanskih, katoličkih vrijednosti. Prijetnje demonstratorima slično su okrutne kao i kod drugih mladih radikalnih konzervativaca u Europi, a svaka zemlja ima i svoje povijesne boljeke pa su u Poljskoj popularne prijetnje plinskom komorom i sličnim tretmanima. Ili otvorene izjave da homoseksualcima treba napraviti isto ono što je Hitler napravio Židovima u Poljskoj (Sellinger, 2008: 20). U tome se može tražiti refleks pogoršanog odnosa s Njemačkom u to vrijeme koji je svoju primjenu našao u unutarnjim sukobima.

Upravo se na ovim problemima dokidanja mogućnosti nekih pojava u društvu nudi najviše odgovora na pitanje o tome je li se PiS ogriješio o vladavinu prava i krši li je i dalje. Zabrane parade protivne su Ustavu, ali su njime djelomično i dopuštene. Ustavni članak 57. govori o slobodi mirnih okupljanja i sudjelovanja u njima, ali kaže i da se ta sloboda može zakonom ograničiti. Drugi članci jamče slobode i ljudska prava koja se izvršenim nedopuštanjem okupljanja krše: pravo o slobodi govora, usvajanju i širenju informacija (čl. 54). Osim toga, dio o pravima i slobodama poljskih građana govori da se nikoga ne smije diskriminirati ni u političkom ni u gospodarskom ni u socijalnom smislu iz bilo kojeg razloga (čl. 32). Članak 31.3 govori da zakon jedini može ograničiti ustavne slobode i samo ako se time štiti sigurnost javnog poretka, prirodnog okruženja, zdravlja i javnog morala i sloboda i prava drugih ljudi. Prije toga (čl. 32.2) kaže da treba poštivati slobode i prava drugih ljudi, a u navedenom čl. 31 se dodaje da ograničenja ustavnih sloboda ne smiju narušavati srž prava i sloboda (The constitution of Republic of Poland, 2. Apr. 1997).

Iako taj članak dakle sugerira da ograničenja ne smiju remetiti slobodu i prava drugih osoba, on daje ovlasti odlučivanja o tome da li je neka akcija ugroza za javni poredak, moral i slično. Time se ostavlja prostora za dosta proizvoljno rasuđivanje.

U svakom slučaju, zabrana okupljanja svakako je kratkotrajno nanijela štetu LGBT zajednici, ali dugoročno im je donijela i određenu korist. Moguće je da se bez tako radikalne i homofobne vlasti još dugo ne bi aktualizirala tema prava te skupine.

Istraživanje u srpnju 2005. pokazalo je da 83% stanovništva nije poznavalo ni jednog homoseksualno orijentiranog čovjeka. Tada je 55% građana smatralo da homoseksualnost nije normalna, ali da je treba tolerirati, a približno trećina stanovništva iskazivala je izravnu netoleranciju prema homoseksualnom stanovništvu. (Selinger, 2008: 23).

U takvoj situaciji bilo je logično ne očekivati javnu potporu demonstracijama, odnosno paradama za slobodu seksualne orijentacije. Bez obzira na lošu ocjenu stanja u Poljskoj s obzirom na prava LGBT zajednice iz 2016. godine, jedan članak iz 2013. godine (Rokicka,

The LGBT Movement In Poland) govori suprotno, i iz perspektive pripadnika LGBT zajednice pozitivno ocjenjuju razvoj prava i sloboda u toj zemlji, iako u zaostatku za zapadnim zemljama. Posebno je naglašeno da o pitanjima zajedničkog života, imovine i nasljeđivanja govore samo neke stranke, u pravilu ljevičarske. U vrijeme kada je donesena ta relativno pozitivna ocjena PiS nije bio vladajuća stranka, ali je na vlasti ipak stranka desnog centra.

Poljska je 2016. dobila lošu ocjenu tretmana LGBT zajednice, ali njihova prava ostaju aktualnom temom oko koje se stalno vode polemike, pa je izglednije i njihovo postizanje. Sigurno je da se promijenila percepcija LGBT populacije od 2005., pa je gradonačelnik grada Slupska, Robert Biedroń, homoseksualac po svom javnom izjašnjenju, postao jedan od vodećih oporbenih glasova protiv vlasti PiS-a.

Iz tijeka razvoja prava LGBT populacije u Poljskoj, može se zaključiti da on ide sporije nego u nekim zapadnoeuropskim zemljama čemu sigurno pridonosi konzervativna vlast. Oporbena inicijative za jednaka prava LGBT zajednice mijenjaju sliku o njoj barem kod jednog dijela stanovništva što nalikuje na scenarij koji se odigrao ili odigrava u mnogim europskim zemljama. I u tom slučaju istočnoeuropske i srednjoeuropske zemlje imaju istaknutu konzervativnu poziciju u rješavanju problema, pa su Litva, Latvija, Slovačka, Mađarska i Hrvatska u svoj Ustav unijele određenje braka kao zajednice isključivo muškarca i žene.

4. VANJSKA POLITIKA POLJSKE ZA VRIJEME VLASTI STRANKE PRAVO I PRAVDA

Vanjska politika Poljske za vrijeme vlade PiS-a u ovom je radu zanimljiva u dvije dimenzije. Jedna je izraženi nacionalizam koji se manifestira u odnosu prema velikim globalnim silama sa svrhom naglašavanja nacionalnog identiteta. Druga dimenzija je vezana isto za naglašavanje nacionalnog identiteta i samostalnosti, ali unutar Europske unije čiji je Poljska član od 2004. godine. Reakcije EU-a na mjere koje je PiS donio i podržao u unutarnjoj politici nastavljaju se na sadržaj prethodnog poglavlja i konkretnije iznose problem održavanja demokratskih načela u funkcioniranju poljskog društva.

Što se tiče izražavanja nacionalizma na međunarodnom planu, ono se najbolje manifestira kroz animozitet ili, najblaže rečeno, odmak prema velikim silama. PiS kroz cijelu njegovu povijest karakterizira često oštar i populistički govor prema velikim zemljama, EU i posebice Njemačkoj i Rusiji (Cabada, 2011: 11).

Za Rusiju je suvišno govoriti koliko je utjecala na Istočnu i Srednju Europu, prvenstveno u razdoblju Sovjetskog Saveza. Ne uzimajući ništa drugo osim tog povijesnog iskustva u obzir, opravdana je Poljska težnja da zaustavi stvaranje mosta između Europske unije i Rusije, a da se pri tom Poljska ništa ne pita te potiče zajednički stav i međusobnu podršku zemalja članica Unije u svim pitanjima koja rješavaju s Rusijom (Copsey i Pomorska, 2010; 312). Animozitet prema Rusiji porastao je za vrijeme Kaczyńskog na vlasti, a poboljšanje rusko-poljskih odnosa okarakteriziralo je razdoblje u kojemu je Tusk bio predsjednik vlade (Shapalova i Stępniewski, 2013: 84).

U odnos EU s Rusijom Poljska se umiješala na najradikalniji način 2006. kada je uložila veto za Sporazum o partnerstvu i suradnji EU-a s Rusijom. Argument koji je PiS iznio kao obrazloženje takvog čina jest da EU nije pokazao solidarnost po pitanju ruskog uvođenja embarga Poljskoj na prehrambene proizvode. To PiS iznosi kao jasan dokaz da Rusija nije primijenila načela ravnopravnog partnerstva prema Poljskoj, a bez podrške EU-a, veto je bio jedini odgovarajući oblik reakcije (Cianciara, 2008). Neki su taj korak protumačili ponajprije kao čin kojim se Poljska u Uniji htjela pokazati kao jednako važna zemlja članica koja zahtijeva takav tretman, a ne prvenstveno kao izraz politike prema Rusiji. Takav način sugerira i ponašanje Češke i Velike Britanije koje nisu podržale primjerom veto, ali im je on teorijski odgovarao (Copsey i Pomorska, 2010: 312).

Odnos EU-a prema Rusiji Kaczyński su u razdoblju od 2005. do 2007. kritizirali kao povlađujući, a za to im je poseban primjer predstavljala Ukrajina koja prema njihovom sudu nije dobila potporu od EU-a kakvu je trebala (Cianciara, 2008).

U novom razdoblju PiS-ove vlade, Rusija je potvrdila svoj povratak među svjetske sile aktivnim stavom i angažmanom u nekim problemima koji su označili svjetsku politiku posljednjih godina. U njima se pokazala i ruska vojna spremnost. Rusija koja se ponovno dovela do statusa svjetske velesile u skladu je s tumačenjem njene politike kao neoimperijalističke i kao takva je stalna prijetnja svojim susjedima i Poljskoj i njihovoj samostalnosti.

Kao s Rusijom na Istoku, Poljska ima zategnut odnos s Njemačkom na Zapadu. Ta se napetost nekad isprepliće unutar odnosa Poljske i EU-a, ali se može pratiti i kao bilateralan odnos tih zemalja.

Odnos s Njemačkom narušen je u razdoblju od 2005. do 2007. tj. u vrijeme vlasti koalicije s PiS-om na čelu. U maniru stalnog pobuđivanja nezadovoljstva kod građana, i unutarnjim i vanjskopolitičkim stanjem, Kaczyński su podsjećali i sugerirali mogućnost da poljski narod opet doživi tragediju kakvu mu je Njemačka priuštila u Drugom svjetskom ratu. Prema Kaczyńskima Poljska s Njemačkom nikako nije mogla biti pouzdan partner Poljskoj, niti njen saveznik u kreiranju istočne politike (Cianciara, 2008). Jednaki stav je PiS izazivao i prema Rusiji podsjećajući na sovjetsko razdoblje (Smolar, 2006).

U razdoblju od 2015. naovamo, poljski i njemački državnici promoviraju poboljšanje odnosa između svojih zemalja u zajedničkim nastupima, ali PiS ne mijenja svoju politiku podsjećanja na povijesni sukob između ta dva naroda podržavajući tako nacionalizam kao temeljni element svog konzervativnog stranačkog programa. Bitna razlika između Njemačke i Poljske u današnjoj politici je različiti stav njihovih vlada prema EU-u što svakako otežava uspostavljanje dobrih odnosa.

Poljska je bila najveća zemlja koje je pristupila Uniji u razdoblju proširenja od 2004. do 2007. godine. Referendum za ulazak Poljske u EU održan je u lipnju 2003. i na njemu se 77,45% onih koji su glasali izjasnilo pozitivno o tom ulasku. Priključenje se dogodilo sljedeće godine, a za održavanje Poljske u jedinjenom za vrijeme tog pristupnog razdoblja zasluge se daju predsjedniku Kwaśniewskom (Thompson, 2013: 325). Ako se proširenje u tom razdoblju promatra kao proširenje jedne unije sastavljene od pretežito zapadnih zemalja na istočne zemlje, i da je to značilo i da će istočnoeuropska i srednjoeuropska politika otada utjecati na vodstvo Unije, veličina i značaj Poljske među tim državama sugerira i da će utjecaj i odnos Poljske i EU-a biti od posebne važnosti.

Stav prema EU-u u Poljskoj nije bio jedinstven. Konzervativne stranke, poput Lige poljskih obitelji, imale su antieuropski stav kroz izraženu ksenofobiju i tumačenje EU-a kao prijetnje za „poljskost“ (Markowski i Tucker, 2010: 527). PiS je izraženiji skeptični stav prema EU-u izrazio tek prije izbora 2005., a posebno prije onih 2007. godine. Markowski i Tucker (2010: 528) ni tadašnju njihovu retoriku, međutim, ne tumače kao istinski stav te stranke, već samo kao učinkovito sredstvo za osvajanje glasova. Euroskepticizam desnog centra imao je zapaženo ulogu i u drugim zemljama Srednje Europe primljenim u Uniju 2004.: u Češkoj je nosilac takvog stava bila Građanska demokratska stranka, a u Mađarskoj Fidesz.

Mišljenju da je stav PiS-a prema EU-u podložan promjenama u nekoj mjeri i da je katkad stavljen u službu rješavanja političkog položaja u zemlji ide dosta primjera u prilog. Na primjer, u oporbenom razdoblju, PiS se susreo i s pojavom proeuropskog usmjerenja među jednim dijelom svojih članova. Oni su negodovali protiv nekih odluka stranke koje su Poljsku udaljavale od Europe. Kaczyński na čelu PiS-a nije mogao zanemariti te članove jer su mu značili većinu u Sejmu.

U slučaju da je parlamentarna većina predložila pokretanje procesa utvrđivanja povjerenja predsjedniku Poljske Kaczyńskom, PiS-u je trebalo više od trećine glasova (153) u Sejmu da bi blokirao takav prijedlog. S posjedujućih 159 glasova 2008. (Zwolski, 2009: 494) na primjer, PiS nije mogao riskirati i ne zadržavati članove proeuropskog usmjerenja u svojim redovima. Pritom je trebalo balansirati i ne davati previše podrške toj proeuropskoj struji da onaj brojniji euroskeptični dio ne bi otišao. Balansiranju s radikalnom stranom u to oporbeno vrijeme pomogla je činjenica da se od izbora 2007. Liga poljskih obitelji, kao svojevrsna voditeljica radikalne političke struje, povukla iz poljskog parlamenta zbog lošeg izbornog rezultata. Time je smanjena podrška PiS-u, ali kako se i vidi iz daljnjih događanja, to nije značilo da je PiS odustao od svojih konzervativnih stavova, nego samo da opreznije vuče svoje diplomatske poteze.

Prvi problem s kojim se Poljska susreće u nastojanju da bude prihvaćena kao ravnopravna članica EU-a pitanje je njenog kredibiliteta među starim, a i nekim novim članicama. Vlada koalicije s PiS-om na čelu od 2005. do 2007. mogla je biti uzrokom nekredibiliteta Poljske kao članice zbog svog radikalizma. Copsey i Pomorska (2010: 318) iznose mišljenje da je prema Poljskoj negativno raspoloženje europskih zemalja samo donekle moglo biti argumentirano potezima koje je poljska vlada poduzimala u navedenom razdoblju, a da je velikim dijelom posljedica oštrog stava europskih medija u prikazivanju stanja u Poljskoj.

Činjenice govore ipak da europski skepticizam prema Poljskoj nije ipak bez temelja. Ratifikacija Lisabonskog ugovora jedan je od primjera kakvu je politiku Poljska vodila prema Uniji. Od potpisivanja ugovora u prosincu 2007. do listopada 2009. prošlo je gotovo dvije godine. Taj dugotrajni proces ratifikacije uz to što oslikava prilike u domaćoj politici, ocrtava i vanjsku politiku Poljske prema Uniji.

Kada su zaključeni pregovori o Sporazumu u listopadu 2007., Kaczyński je to objavio kao pobjedu Poljske u smislu postignuća dogovora u skladu s poljskim interesima. Ratifikaciju dokumenta PiS je blokirao u Parlamentu samo nekoliko mjeseci nakon toga tj. kada je prešao u oporbu (Zwolski, 2009: 490). Građanska platforma postaje najjača parlamentarna stranka, a Tusk je postao novi predsjednik vlade. Za ratifikaciju je bila potrebna dvotrećinska većina u parlamentu za koju su bili potrebni i glasovi PiS-a, pa je Tusk s njim ušao u pregovore. Kaczyński je zahtijevao da ratificirani dokument mora imati predgovor u kojemu će biti navedena neka jamstva u korist poljskih interesa kao što je prvenstvo poljskog zakonodavstva nad europskim. (Zwolski, 2009: 492).

Parlament to nije prihvatio, ali je predsjednik Kaczyński odbio potpisivanje sporazuma izjavljujući da Poljska neće predstavljati nikakvu prepreku ako druge zemlje potpišu ratifikacijski dokument. Europska unije pokušala je naravno utjecati na takav stav, pa je Sarkozy u drugoj polovini 2008. pozvao Poljsku da se ne povodi za primjerom Irske koja je prethodno odbila ratifikaciju na što je ured predsjednika odgovorio da je predsjednik spreman potpisati ratifikaciju, ali ne želi sudjelovati u međunarodnom pritisku koji se vrši nad Irskom. Većina u parlamentu tražila je izglasanom rezolucijom potpisivanje ratificiranog dokumenta i podržavanje ratifikacije u drugim zemljama. PiS nije glasao za tu rezoluciju, kako je i očekivano, a predsjednik je odugovlačio još malo pod izlikom da Poljska neće blokirati ratifikaciju ako je potpišu i druge zemlje, ali je na kraju potpisao, u rujnu 2009., nakon što je Irska prihvatila ratifikaciju (Zwolski, 2009: 493).

Argumenti koje su članovi PiS-a izlagali protiv ratifikacije bili su raznoliki. Anna Fotyga, ministrica vanjskih poslova u vladi, a poslije suradnica predsjednika, sugerirala je da će Povelja o osnovnim pravima omogućiti povratak Nijemcima u Poljsku i pravo na traženje njihovog vlasništva koje je ostalo nakon što su protjerani iz Poljske iza Drugog svjetskog rata. Bez obzira što su takvi argumenti vrlo lako oborivi i poljuljani te odbačeni u medijima, na dijelu euroskeptičnog stanovništva sigurno su ostavili traga. Proeuropski mediji odvratili su da zakon ne može djelovati unatrag tj. da se Povelja ne može odnositi na slučajeve koji su prethodili Ugovoru. Za PiS su veći problem predstavljali proeuropski nastrojeni mlađi predstavnici u stranci. Oni su odugovlačenje s ratifikacijom Ugovora procijenili kao opasnost

od ismijavanja Poljske na europskoj pozornici (Zwolski, 2009: 494). Kaczyński iz već spomenutih razloga nije mogao ignorirati njihovo mišljenje.

U razdoblju u kojemu se očekivala ratifikacija Lisabonskog ugovora, PiS je pokazao da njegov stav o Europi ipak ovisi o položaju s kojeg stranka djeluje, kao vladajuća ili kao oporbena stranka. Jednako je tako i predsjednik hvalio završetak pregovora dok je PiS bio na vlasti, a otežavao potpisivanje ratificiranog ugovora dok je PiS bio u oporbi koja je za tu ratifikaciju glasala. Moguće da bi i PiS i predsjednik svejedno rastezali s potpisivanjem ugovora, i da je PiS bio na vlasti, ali su to sada samo pretpostavke s obzirom na strane s kojima je PiS surađivao i na čiju se podršku oslanjao u Poljskoj. Pretežito su to euroskeptici poput predstavnika Crkve ili radikalnijih struja i pojedinaca kao što je bio otac Rydzyk.

Nakon izbora 2015. prvi povučeni koraci nisu govorili ništa što bi naznačilo da će se Poljska približiti politici Europske unije. Dosta ministarskih mjesta zauzeli su ministri koji su na njima bili u prošlom mandatu PiS-a. Prema njihovim stavovima iz tog prethodnog razdoblja moglo se zaključiti da će vlast biti jednako radikalna i konzervativna i u pitanjima domaće i u pitanjima međunarodne politike. Na temelju poznavanja njihovih stavova i stavova stranke općenito, opravdano se mogao očekivati prekid partnerstva s Njemačkom, intencija uspostavljanja što jačeg bloka i istočnoeuropskih i srednjoeuropskih zemalja.

Jedan od čimbenika konzervativne nacionalističke vlasti PiS-a jest podržavanje ksenofobije. Europska unija je za vrijeme predizborne kampanje 2015. tražila od Poljske da prihvati predložene izbjegličke kvote. Povod je bio rast izbjegličke krize u rujnu te godine. Vlada je prvo oklijevala, ali je onda potpisala u korist distribucije izbjeglice između članica Europske unije. Tada je PiS još bio u oporbi, pa je iskoristio ovaj europski problem za svoju promidžbu i iznio stav protiv prihvatanja iseljenika iz muslimanskih zemalja (Marcinkiewicz i Stegmaier, 2016: 223). Govoreći o muslimanskim zemljama, treba dodati da je Poljska otvoreni protivnik pridruženja Turske Europskoj uniji (Cabada, 2011: 16).

Prije nego što je pristupila Uniji Poljska je pokazala interes i ambiciju da iz unutra djeluje na oblikovanje istočne politike EU-a kako su pokazali poljski državnici, političari, akademici i slično (Copsey i Pomorska, 2010; 312).

Zanimljiva je politika koju Poljska od EU traži u odnosu na Bjelorusiju. Tražila je jaču promociju demokratske politike da bi se Bjelorusija približila EU-u i jači pritisak i osudu nedemokratskog režima i ugrožavanja ljudskih prava (Copsey i Ponorska, 2010: 132). Promocija demokracije i zaštite ljudskih prava posebno je zanimljivo s obzirom na narušavanje demokratskih načela i ljudskih prava u Poljskoj za vrijeme PiS-ove vlasti.

Europska unija i Poljska imaju dugu povijest pregovora o poljskoj političkoj praksi koja ugrožava ljudska, odnosno ustavna prava. Jedno takvo je pravo na pobačaj. EU je u više navrata tražio da se revidira zabrana pobačaja (osim u gore navedenim slučajevima) koja je bila na snazi u vrijeme priključenja Poljske Uniji, a poljski odgovori su se uglavnom svodili na to da je to pitanje koje se treba rješavati u granicama države.

Europski sud za ljudska prava 2007. osudilo je Poljsku za kršenje prava na slobodu okupljanja kao reakciju na zabranu parade homoseksualaca i tražila od države primjenu ustavnih prava i međunarodnih konvencija (Albertazzi i Mueller, 2013: 359).

U najnovijem vremenu, npr. u slanju dodatnih tumačenja na usvojene zaključke o prioritetima EU-a na forumima za ljudska prava, Poljska kao i Mađarska poklanjaju pozornost diskriminaciji LGBT osoba i ističu svoju spremnost da se bore protiv svakog njenog oblika. Za usporedbu, takvog tumačenja nema u izjavi koju je poslala Hrvatska. Međutim, i Mađarska i Poljska i Hrvatska negoduju zbog uspostavljanja dužnosti UN-ova veleposlanika za prava LGBT zajednice s objašnjenjem da su sva međunarodno priznata ljudska prava već „pokrivena“ postojećim područjima rada UN-ovih dužnosnika te da nema potrebe za takvim posebnim angažmanom za očuvanje prava temeljenih na spolnoj orijentaciji i rodnom identitetu (Krasnec, Večernji list, 2017). Takve izjave mogu se tumačiti kao distanca prema LGBT populaciji koju se ne priznaje kao društveni subjekt koja se u diplomatskom obliku predstavlja kao prigovor zbog nepovjerenja međunarodne zajednice u svoje članice i njihov način zaštite osnovnih ljudskih prava.

Smrtna kazna je još jedna sporna točka u odnosu Poljske i Europske unije. Prijedlog Lecha Kaczyńskog da se u Europsku uniju ponovno uvede smrtna kazna dočekan je s negodovanjem Vijeća Europe, Europske komisije i organizacija za zaštitu ljudskih prava. Spor oko toga je trajao dugo. Poljska je tek 2013. ratificirala protokol uz Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih kojim se odriče mogućnosti izricanja smrtne kazne u svim uvjetima (Medić: Smrtna kazna posvađala Poljsku s Europom). Iako bi vjerojatno ishod bio isti, treba naglasiti da je protokol potpisao predsjednik Komorowski, dakle u vrijeme dok je PiS bio u oporbi iako toliko odugovlačenje govori da PiS nije bio osamljena podrška smrtnoj kazni.

Veliki je broj okidačkih točaka napetosti i zatezanja u odnosu EU-a i Poljske. Nedvojbeno je da je njihov uzrok u namjeri Poljske da sačuva što više samostalnosti i što više područja o kojima će zakone donositi nacionalne vlade i u namjeri EU-a da proširi na Poljsku svoje propise, konvencije i ustaljene načine funkcioniranja. Za temu ovog rada od osnovnog značenja je činjenica da u toj svojoj namjeri Poljska povlači poteze kojima izaziva reakcije

EU i šire međunarodne zajednice radi zaštite ljudskih prava, a to znači i radi zaštite demokracije.

5. ZAKLJUČAK

Poljska je primjer srednjoeuropske zemlje koja se nakon raskida s komunizmom i uvođenja demokratskog i višestranačkog sustava opredijelila u većem dijelu svoje post-komunističke povijesti za desno orijentirane, odnosno konzervativne stranke. Stranka Pravo i pravda (PiS) na vlasti je bilo kao najjača stranka koalicijske vlade od 2005. do 2007. te kao apsolutno jednostranačka vlada od izbora 2015. godine.

Konzervativna stranka PiS solidarnost i socijalnu državu predstavila je kao suprotnost državi utemeljenoj na liberalnim načelima. Osnova na kojoj se taj koncept države temeljio kroz poruke i korake koje je stranka poticala bilo je promicanje domoljubnih i religijskih vrijednosti, ali na izrazito radikalni način. Upravo je radikalnost ono što je zaslužno za postavljanje pitanja o tome ugrožavaju li se njome demokratska načela i funkcioniranje demokratskog sustava u Poljskoj.

U oba navrata na vlasti je PiS ugrozio demokratski sustav vladanja u Poljskoj, a posebno je doveo u opasnost osnovna ljudska prava i slobode i time demokraciju u Poljskoj uopće. Podršku konzervativnoj i radikalnoj stranci davali su, kao u mnogim drugim zemljama, manje obrazovani, stariji birači većinom iz seoskih sredina. Svijest o tome da joj treba i podrška umjerenijih birača trajala je samo za vrijeme predizborne kampanje 2015. godine, a nakon toga je na vlasti stranka nastavila isti program s još naglašenijim radikalnim pristupom nego u razdoblju od 2005. do 2007. godine.

Na važna mjesta u Vladi postavljeni su političari podređeni Kaczyńskim. Među prvim mjerama bile su mjere kojima se smanjuje samostalnost rada sudova njihovim stavljanjem pod kontrolu članova PiS-a. Značajan dio medija stavljen je pod kontrolu države. Kompromitirana su prava žena, prava pripadnika LGBT zajednice, prava manjina, prava slobodnog okupljanja i brojna druga. Sve mjere poduzete protiv tih prava argumentirane su kao nastojanje izgradnje nove Poljske koja će imati moralno i domoljubno društvo te svijest o svom nacionalnom identitetu.

U odnosima s EU Poljska pripada krugu zemalja koje su zahvaljujući strankama kao što je PiS aktualizirala zadatak da se zemlja zaštiti od vanjskih utjecaja. Odatle je slijedio skeptičan stav prema pridruženju Uniji, a zatim i oko primjene europskih zakona.

Kritika koju Poljska doživljava od međunarodne zajednice, prvenstveno EU, zbog zakona koje uvodi dovodeći u opasnost ili kršeći osnovna ljudska prava i slobode potvrđuje da zapadne zemlje u kojima demokracija ima dužu povijest ne odobravaju ugrožavanje

osnovnih demokratskih načela bez obzira što je i u većem broju njih konzervativna struja sve popularnija. Za razliku od toga, poljski primjer pokazuje da je u zemljama s kratkim demokratskim vijekom konzervativna vlada sklona ugrožavanju demokracije provodeći svoje programe koji naglašavaju promicanje domoljublja i očuvanja vlastitog nacionalnog identiteta te tradicionalnih moralnih vrijednosti kao svoj cilj.

Iz prikazane analize vlasti stranke Pravo i pravda u Poljskoj može se konačno zaključiti da su tom razdoblju ugrožena osnovna načela demokracije i osnovna prava i slobode koja ta načela podrazumijevaju čime se daje potvrđan odgovor na istraživačko pitanje i potvrđuje se osnovna hipoteza rada. Osim toga, može se potvrditi i pomoćna hipoteza jer konzervativne desne struje u zemljama Zapadne Europe koje imaju razrađeniji i duži vijek demokracije u svojim društvima ne dovode nužno u opasnost demokratske vrijednosti na kojima ta društva počivaju.

Literatura

➤ Knjige

- Millard, Frances (2009) *Democratic elections in Poland, 1991-2007*. Routledge
- Pankowski, Rafal (2010), *The Populist Radical Right in Poland: The Patriots*. London i New York: Routledge
- Thompson, Wayne C. (2013) *Nordic, Central, and Southeastern Europe 2013*. Rowman & Littlefield.

➤ Stručni članci

- Albertazzi, Daniele i Sean Mueller (2013) Populism and liberal democracy: Populists in government in Austria, Italy, Poland and Switzerland. *Government and Opposition* 48 (03): str. 343-371.
- Bale, Tim i Aleks Szczerbiak (2008) Why there is no Christian democracy in Poland and why should we care? *Party Politics*, 14(4): str. 479-500.
- Brier, Robert (2009) The Roots of „Fourth Republic“: Solidarity's Cultural Legacy to Polish Politics. *East European Politics & Societies*, 23(1): str. 63-85.
- Cabada, Ladislav (2011) The Role of Central European Political Parties in the Establishment and Operation of the European Conservatives and Reformists Group¹. *Central Europe* 7(2): str. 5-18.
- Copsey, Nathaniel i Karolina Pomorska (2010). Poland's power and influence in the European Union: The case of its eastern policy. *Comparative European Politics* 8: str. 304-326.
- Fomina Joanna i Jack Kucharzyk (2016) Populism and protest in Poland. *Journal of Democracy* 27 (4): str. 58-68.
- Graff, Agnieszka (2013) Lost between the waves? The paradoxes of feminist chronology and activism in contemporary Poland. *Journal of International Women's Studies* 4(2): str. 100-116.
- Gwiazda, Anna (2008a) Party patronage in Poland: the democratic left alliance and law and justice compared. *East European Politics and Societies* 22.(4): str. 802-827.
- Gwiazda, Anna (2008b). The parliamentary election in Poland, October 2007. *Electoral Studies* 27 (4): str. 760-764.

- Kamiński, Marek M. (1999) How communism could have been saved: Formal analysis of electoral bargaining in Poland in 1989. *Public Choice*, 98 (1): 83-109.
- Marcinkiewicz, Kamil i Mary Stegmaier (2016) The parliamentary election in Poland, October 2015. *Electoral Studies*, 41: str. 221-224.
- Markowski, Radosław (2006) The polish elections of 2005: Pure chaos or a restructuring of the party system? *West European Politics*, 29 (4), str. 814-832.
- Markowski, Radosław, and Joshua A. Tucker (2010). Euroscepticism and the emergence of political parties in Poland. *Party politics* 16 (4): str. 523-548.
- Millard, Frances (1994) The Shaping of the Polish Party System, 1989-93. *East European Politics & Societies* 8 (3): str- 467-494.
- Millard, Frances (2003). Elections in Poland 2001. *Communist and Post-Communist Studies* 36: str.: 69-86.
- Millard, Frances (2007). The 2005 parliamentary and presidential elections in Poland. *Electoral Studies* 26: str. 210 - 231.
- Millard, Frances (2009). Poland: Parties without a Party System, 1991 – 2008. *Politics & policy*, 37(4): str. 781-798.
- Selinger, Marta (2008) Intolerance toward gays and lesbians in Poland. *Human Rights Review* 9 (1): str. 15-27.
- Siwek, Tadeusz (2011) A Political-Geographic Map of Poland before the 2011 Election. *Central Europe* 7(2): str. 117-124.
- Szczerbiak, Aleks (2007) Social Poland' defeats 'liberal Poland'?: the September-October 2005 Polish parliamentary and presidential elections. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 23 (2): str.. 203 - 232.
- Vachudova, Milada Anna (2008) Centrr-right parties and political outcomes in east central Europe. *Party politics*, 14(4): str. 387 – 405.

➤ **Poglavlja u zborniku**

- Bodnar, Adam i Marek Ziolkowski (2007) The Justice System, u: L. Kolarska-Bobinska i J. Zbieranek (ur.), *Democracy in Poland 2005–2007*. (str.49–58).Varšava
- Dobek-Ostrowska, Bogoslawa (2011) Italianization (or Mediterraneanization) of the Polish Media System? Reality and Perspective. U: D. C. Hallin i P. Mancini

(ur.) *Comparing media systems beyond the Western world* (str. 26-51). Cambridge University Press.

- Fijalkovski, Agata (2011) European Policy on the Death Penalty, u: A. Sarat i J. Martschukat (ur.), *Is the death penalty dying?: European and American perspectives* (str. 268-292). Cambridge University Press.
- Kucharczyk, Jacek (2007) Introduction: Democracy in Poland 2005–2007, u: L. Kolarska-Bobinska i J. Zbieranek (ur.), *Democracy in Poland 2005–2007*. (str. 7-13). Varšava
- Pędziwiatr, Konrad (2015). Church and State Relations in Poland with Special Focus on the Radio Station Mary. U: G. Simmons i L. Westerlund (ur.), *Religion, Politics and Nation-Building in the Post-Communist Countries*: str. 163-78.
- Sadurski, Wojciech (2007) The Constitutional Order, u: L. Kolarska-Bobinska i J. Zbieranek (ur.), *Democracy in Poland 2005–2007*, (str. 15-30) Varšava
- Shapovalova, Natalia i Tomasz Stępniewski (2013) Poland and the Eastern Partnership of the European Union: a sustained commitment. U: M. Filipowicz (ur.) *Central and Eastern Europe: convergence, integration and security* (str. 81.-97). Rocznik Instytutu EuropyŚrodkowo-Wschodnie
- Zwolski, Kamil (2009) JCER Special Commentary Series Euthanasia, Gay Marriage and Sovereignty: The Polish Ratification of the Lisbon Treaty. JCER: 489 – 504.

➤ Internetski izvori

- Babones, Salvatore (2016): Poland's democracy is not failing. <http://nationalinterest.org/feature/polands-democracy-not-failing-17772>
Pristupljeno: 27. 5. 2017.
- Bilas, Boris (14. 4. 2016): Poljska konzervativna revolucija ne ide po planu. Nacional. <http://www.nacional.hr/poljska-konzervativna-revolucija-ne-ide-po-planu/>
Pristupljeno: 27. 5. 2017.
- Cianciara, Agnieszka K. (2008) Eastern partnership–opening a new chapter of Polish Eastern policy and the European Neighbourhood Policy? www.isp.org.pl/files/8679201040703671001213792577.pdf

Pristupljeno 30. 3. 2017.

- Ciobanu, Claudia (10. 5. 2016) Gay Polish mayor becomes opposition icon. <http://www.politico.eu/article/gay-polish-mayor-becomes-opposition-icon-law-and-justice-poland-slupsk/>

Pristupljeno: 1. 5. 2017.

- European Federation of Journalists (EFJ) (12. 1. 2016) Poland threatens media freedom in Europe. <http://europeanjournalists.org/blog/2016/01/12/poland-threatens-media-freedom-in-europe/>.

Pristupljeno: 3. 5. 2017.

- Goetigg, Marcin (24. 3. 2016) Poland to ban prescription-free emergency contraception. <http://www.reuters.com/article/us-poland-contraception-idUSKCN0WQ1U1>

Pristupljeno: 1. 5. 2017.

- Hrastinec, Tomislav, Večernji list. Preuzeto s telegram.hr, članak 27. 2. 2017. <http://www.telegram.hr/politika-kriminal/izgleda-da-je-hrvatska-predvodnik-retrogradnih-ideja-u-eu-cak-i-madarska-i-poljska-u-izjavi-spominju-lgbt-prava-hrvatska-ne/>

Pristupljeno 1. 5. 2017.

- Human Rights Watch (2007) Letter to Polish Prime Minister about Censorship in Schools. www.hrw.org/print/news/2007/03/18/letter-polish-prime-minister-about-censorship-schools. Pristupljeno 1. 4. 2017.
- Medić, Igor (7. 8. 2006) Smrtna kazna posvađala Poljsku s Europom. <http://www.poslovnih.hr/hrvatska/smrtna-kazna-posvaala-poljsku-s-europom-19253>

Pristupljeno: 2. 5. 2017.

- Rokicka, Julia (14. 11. 2013) The LGBT Movement In Poland. <http://www.neweasterneurope.eu/interviews/937-the-lgbt-movement-in-poland>

Pristupljeno: 1. 5. 2017.

- Sheftalovich, Zoya (5. 11. 2016) Latvia, Lithuania and Poland worst countries to be gay in EU, <http://www.politico.eu/article/latvia-lithuania-and-poland-worst-countries-to-be-gay-in-eu/>

Pristupljeno 30. 4. 2017

- Smolar, Aleksander (2006). Poland: Radicals in power. www.eurozine.com

Pristupljeno 30. 4. 2017.

- The constitution of Republic of Poland of 2nd April 1997.
<http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>
Pristupljeno 28. 4. 2017.
- The Guardian (9. 3. 2016) Poland's legal reforms do not comply with constitution, court rules. <https://www.theguardian.com/world/2016/mar/09/poland-constitutional-court-law-and-justice-government-reforms>
Pristupljeno: 3. 5. 2017.
- Večernji.hr: Sindikat Lecha Walese srušio je komunizam.
<https://www.vecernji.hr/vijesti/sindikat-lecha-walese-srusio-je-komunizam-147720>
Pristupljeno 1. 5. 2017.
- Worley, Will (4. 4. 2016) Poland considers complete ban on abortion.
<http://www.independent.co.uk/news/world/europe/poland-ban-abortion-women-speak-out-against-their-governments-plans-for-a-total-ban-on-abortion-a6968601.html>
Pristupljeno 1. 5. 2017.

Sažetak

Kao rezultat izbora 2005. Pravo i pravda (PiS) postaje dominantna stranka u poljskom parlamentu s dominantnom braćom Kaczyński na čelu. Od 2007. do 2015. je oporbena politička sila, a onda 2015. uvjerljivom većinom i u donjem i u gornjem domu parlamenta opet dolazi na vlast. PiS je radikalna stranka desne orijentacije ili desnog centra. Zbog svojih je radikalnih stavova često spominjan kao uzrok slabijeg razvoja Poljske i njenog slabog međunarodnog položaja. U radu se konzervativna vlast te stranke prikazuje s obzirom na neovisnost rada sudova, slobodu medija i zaštitu ljudskih prava i sloboda. Status zaštite ljudskih prava i stupanj demokracije utjecao je na odnos EU prema Poljskoj, a nacionalizam PiS-a na odnos Poljske prema EU, Rusiji, Njemačkoj i ukupnoj međunarodnoj zajednici.

Ključne riječi: EU, Kaczyński, konzervativna vlast, ljudska prava i slobode, Poljska Pravo i pravda

Summary

As a result of the 2005 election, the Law and Justice party (abbreviated as PiS in Polish for Prawo i Sprawiedliwość) became the dominant party in the Polish parliament under the leadership of the Kaczyński brothers, Lech and Jarosław. From 2007 to 2015, PiS was a force in its role as the political opposition. It came to power again in 2015 after winning persuasive majorities in the Lower and Upper Houses. PiS is a radical party of right or center-right orientation. Because of its radical positions, it often is mentioned as a cause of Poland's weaker national development and international status. This work discusses the party's conservative government with regard to the relationship between legislative and judicial authorities, freedom of the media, and the protection of human rights. Poland's state of human rights protection and its degree of democracy has influenced its relationship with the EU. PiS's nationalism also has had an impact on Poland's relations with the EU, Russia, Germany, and the larger international community.

Key words: conservative government, EU, human rights and freedoms, Kaczyński, Law and Justice party, Poland